

DEZVOLTAREA GÂNDIRII CRITICE PRIN INTERMEDIUL METODELOR
ACTIV-PARTICIPATIVE ÎN CADRUL LECȚIILOR DE COMUNICARE
(CICLUL GIMNAZIAL)

Manuela Nevaci
Universitatea Ovidius Constanța

*Development of Critical Thinking Through Active-Participative Methods Within Communication
Lessons (primary school) – Abstract*

Active-participative methods – within communication lessons ensure an efficient training, grow students' intrinsic motivation to study and familiarize the learners with the investigation techniques, thus being observed the inner working pace of the students. Knowledge acquired becomes, thus, operational in the teaching process, and the content becomes long-lasting.

Active-participative methods that help critical thinking within communication lessons are: brainstorming, circle-answers, and quick answers, discussions on symbolic books, case studies, discussions, talking stick, debate, interview, saw-method, and SINELG method.

Learning becomes efficient and the new knowledge acquired can be applied in various situations or can be used in solving situations (tasks). Thus, the learner participates actively in the learning process which enriches a lot the moment the students think and use their previous experience.

1. *Dezvoltarea gândirii critice prin metodele de învățământ*

Educarea gândirii constituie unul din obiectivele de bază ale școlii. Nu se poate imagina viața psihică fără gândire. Ea constă într-o succesiune de operații care duc la dezvoltarea unor aspecte importante ale realității și la rezolvarea anumitor probleme.¹

1.1. *Educarea gândirii în învățământul tradițional*

În învățământul tradițional principala metodă o constituie expunerea profesorului, completată cu studiul individual al elevului acasă. Această metodă a fost aspru criticată încă de la începutul secolului, susținându-se că ea nu favorizează legătura cu practica.

Lipsa de legătură cu realitatea vine de la atitudinea elevilor: ei asistă pasiv la expunerea pe care știu că trebuie să o repete, ceea ce este cu totul altceva decât situația din practică, unde trebuie să sesizăm problemele pe care trebuie singuri să le rezolvăm.

¹ Cosmovici, Andrei, Psihologie, p. 146.

² Constantin, Cucuș (coord.) 1998, p. 61.

³ Dewey, John, 1977, p.129.

⁴ Montessori Maria, 1977, p.86.

Este altă “stare de pregătire”, altă orientare care ne împiedică să ne amintim cunoștințe audiate cu alt prilej. În cadrul lecției tradiționale se trece, de obicei, de la general la particular – invers decât în practică. Și studiul individual se efectuează din alt punct de vedere: să știm să reproducem ceea ce antrenează puțin efortul de gândire.

Cealaltă metodă tradițională, “convorbirea cu întreaga clasă”, antrenează mai mult participarea școlărilor, dar elevii sunt “duși de mână”, nu știu ce se urmărește. Nici nu se pot pune probleme dificile, pentru care s-ar cere mult timp de gândire. Așadar, forma clasică a învățământului dezvoltă într-o măsură mai mică gândirea copiilor (mai mult la orele de fixare).²

1.2. Formarea gândirii critice în școlile active

La începutul secolului o serie de filozofi și pedagogi ca J.Dewey³, M.Montessori⁴, Ovide Decwly au criticat școala tradițională, în special prelegerile școlare. Se deplângea lipsa de interes a elevilor pentru școală, pasivitatea lor la ore, slaba legătură cu practica, cu viața. S-au preconizat diverse moduri de organizare a învățământului, “școli active” în care aspectul principal cădea pe studiul individual efectuat de elevi, renunțându-se în unele cazuri la lecții și făcând apele la interesele manifestate de elevi.

Experiențele (efectuate în primele decenii ale secolului) au infirmat speranțele inițiale : absolvenții își însușeau prea puține cunoștințe sau rămâneau la un nivel superficial de cunoaștere. Explicația eșecului o constituie atât imposibilitatea elevului de a descifra singur texte științifice cât și cedarea în fața intereselor sale. Școala trebuie să creeze noi interese pentru știință, pentru viața socială, iar copilului trebuie să-i dezvoltăm capacitatea de a înțelege, de a dezbate un text mai complicat.

După cel de-al doilea război mondial în Occident s-a revenit la învățământul pe clase pe lecții, la planuri și programe prescrise, dar s-a urmărit activizarea modului de predare învățare.

Învățământul în clasă se poate desfășura în trei forme⁵:

- 1) *frontală* – în care profesorul lucrează cu întreaga clasă, simultan;
- 2) *activitățile pe grupe* – când clasa este împărțită în grupe de 4-5 școlari, colaborând la realitatea aceleiași teme;
- 3) *studiul individual* – solicită fiecărui copil să rezolve în clasă o anumită sarcină (aceeași pentru toți ori doar pentru o parte din colegii săi).

Învățământul tradițional, forma frontală se utilizează în mod aproape exclusiv. În școlile din Occident, dimpotrivă, se intervine doar pentru o porțiune din oră sau

⁵ Ausubei, D., Robinson, 1991, p.67.

lipsește complet. Elevii lucrează singuri sau pe grupe, sub supravegherea sau ajutorul profesorului (care intervine uneori cu întrebări sau indicații).

Activitatea pe grupe sau individuală este axată pe soluționarea pe probleme. Uneori, teme nu este formulată clar: ei trebuie să găsească problema și să o rezolve. Se urmărește nu numai dezvoltarea gândirii, ci și stimularea creativității. Se utilizează și învățarea prin descoperire, mai ales când elevii efectuează lucrări practice. E vorba, desigur, de o descoperire dirijată de profesori sau prin utilizarea unor texte în care este vorba de sesizarea unor legi ale naturii sau ale vieții sociale. Discuțiile desfășurate în activitățile pe grupe favorizează dezvoltarea capacității de deliberare pe plan mintal. În general, se creează la elevi o atitudine activă, orientată spre găsirea și soluționarea problemelor. Evident, se stimulează gândirea și creativitatea.

Expunerea profesorului este folosită mai ales în scopul de sistematizare și sinteză sau intervine în cazul în care este vorba de un conținut narativ-descriptiv ușor de înțeles și memorat.

Modul nou, activ, de organizare a învățământului se dovedește superior, dar solicită mult timp. De aceea nu a putut fi aplicat la noi în țară, unde programele au fost supraîncărcate.

2. *Metode activ-participative în cadrul lecțiilor de comunicare*

Lecțiile de comunicare propuse de programa și manualul corespunzător clasei a V-a solicită aplicarea metodelor activ-participative în vederea însușirii cunoștințelor de către elevi.

Școala are ca prioritate studierea limbii române literare ca mijloc de comunicare interumane și ca demers de cunoaștere a identității noastre spirituale și culturale.

Prin lecțiile de comunicare se urmărește ca fiecare elev – la sfârșitul unui ciclu – să utilizeze optim cunoștințele sale lingvistice, deprinderile de comunicare care să-i permită să înțeleagă și să ne facă înțeles în diverse acte de comunicare performante în exprimare. Stăpânirea rațională a limbii determină succesul școlar, favorizează reușita în viața socială și profesională, fiind – prin aceasta – primul instrument al libertății individuale.

Metodele activ-participative – în cadrul lecțiilor de comunicare asigură o instruire eficientă, amplifică mult mai mult motivația de tip intrinsec pentru învățare și familiarizează pe elevii cu tehnicile de investigare și pot respecta ritmul interior de lucru al elevilor. Cunoștințele asimilate devin astfel operaționale în practică, iar conținutul însuși se caracterizează prin durabilitate și retenție.

Activitatea de învățare devine eficientă în momentul în care se lucrează pe grupe de câte 6 membri, fiecare membru al grupului având un rol bine stabilit. În acest fel se încurajează activizarea și participarea tuturor elevilor, se dezvoltă spiritul de cooperare și competiție și nu în ultimul rând este stimulată gândirea critică.

Sarcinile profesorului sunt:

1) *Controlul* (enunță obiectivele și anunță activitatea);

- 2) *Consilierea* (dă informații și sugestii);
 - 3) *Medierea* (încurajează participarea elevilor);
 - 4) *Participarea* (doar atunci când este cazul);
 - 5) *Reținerea* (să lase grupul să lucreze singur);
 - 6) *Concluzionarea* (să noteze punctele principale și să le coreleze).⁶
- 2.1. Metodele activ-participative prin care se urmărește dezvoltarea gândirii critice în cadrul lecțiilor de comunicare sunt: brainstormingul, răspunsurile în cerc, consemnarea rapidă, discuția cu cărți simbol, studiul de caz, discuția, bățul vorbitor, dezbateră, interviul, metoda ferăstrăului și metoda S.I.N.E.L.G.⁷

- 1) *Brainstormingul* permite participarea activă a fiecărui membru. Accentul se pune pe numărul ideilor și mai puțin pe calitatea lor. Evaluarea se face ulterior. Ca tehnică de lucru, un secretar notează ideile, iar în momentul când timpul a expirat cere lor trierea ideilor.
- 2) "*Răspunsuri în cerc*" este o metodă ce presupune o participare mult mai structurată a elevilor.
- 3) *Consemnarea rapidă* presupune ca participanții să-și scrie ideile pe coli nesemnate. Acestea se adună, se citesc ulterior și se discută. Această metodă oferă și elevilor mai timizi posibilitatea de afirmare.
- 4) *Discuția cu cărți simbol* asigură o participare egală la lecție a tuturor școlarilor.
- 5) *Studiul de caz* urmărește ca elevul să știe să facă ceva cu aceste cunoștințe în situații reale de viață.

Metoda aceasta presupune anumite etape:

- selectarea materialului referitor la un caz real sau ipotetic;
- expunerea datelor;
- detectarea problemei;
- discutarea problemei.

Ca variante de lucru sugerăm:

- a) Prezentarea întregului caz elevului. În acest fel elevul înțelege modalitatea de lucru aplicată.
- b) Prezentarea întregului caz școlarului și amai multor decizii. Se cere să se argumenteze decizia clară și se comentează soluția corectă.
- c) Elevilor li se prezintă numai faptele. Ei analizează singuri problemele ridicate de caz, stabilesc punctele de vedere, emit soluții și compară soluțiile stabilite.
- 6) *Discuția* este o ocazie de a exersa abilitatea de a asculta și de a vorbi pe rând.

Subiectul discuției trebuie exprimat clar și într-un mod care să încurajeze ideile.

⁶ Ausubel, D., Robinson, 1991, p.67.

⁷ Cosmovici, A , 1998, p.8.

Întrebările nu trebuie să aibe o natură reproductivă sau să fie predominant închise nu deschise și nu trebuie să sugereze răspunsul.

Întrebările trebuie să vizeze gândirea elevilor și să fie de tip ipotetic.

Răspunsurile trebuie să fie clare, complete iar profesorul trebuie să lase răgaz de răspuns și să încurajeze elevul să pună întrebări.

7) *Bățul vorbitor* descrie la origine un obicei al indienilor: se așezau în cerc iar cel care avea bățul avea puterea de a vorbi iar ceilalți aveau puterea de a asculta.

8) *Dezbaterea* presupune ca tema să fie anunțată din timp astfel încât elevii să se poată pregăti pentru alegerea diferitelor argumente.

Argumentele se înregistrează pe o coală de hârtie și este interesant de urmărit migrația indeciziilor și schimbările de poziție *pro* și *contra*.

Această metodă creează o atmosferă relaxantă care încurajează emiterea de opinii.

9) *Interviul* presupune alegerea din timp a temei iar interviueații să vină în mijlocul elevilor.

Răspunsurile se înregistrează în scris sau pe casetă.

10) *Metoda fierăstrăului* presupune activarea unui număr mare de elevi în vederea dezvoltării spiritului de echipă și se lucrează pe grupuri de elevi. Fiecare grup primește o sarcină iar la sfârșit sunt comunicate rezultatele.

11) *Metoda SINELG* (Sistem interactiv de notare pentru eficientizarea lecturii și gândirii).

Elevii lucrează singuri sau pe grupe și se urmărește valorificarea cunoștințelor pe care elevul le posedă în legătură cu o anumită noțiune și stimularea gândirii prin întrebări de tipul "Ce nu știu" (Doresc să știu), "Ce am învățat", "Unde greșesc?" (toate aceste întrebări pot fi sintetizate într-un tabel).

Momentele principale în desfășurarea acestei metode sunt :

- 1) *Evocarea* (introducerea cuvântului cheie);
- 2) *Căutarea sensului* (consolidarea noilor cunoștințe)
- 3) *Întinderea* (tema, eseul)⁸

3. *Model practic*

Vom exemplifica cum metodele amintite pot fi aplicate în cadrul lecției "Scrierea de interes personal".

Pentru a înțelege mai bine utilitatea acestor metode activ-participative vom enunța *obiectivele performative* vizate în cadrul acestei lecții.

Elevul va fi capabil :

- să prezinte în scris experiențele și preocupările personale;
- să adapteze tehnicile de organizare a textului la subiectul propus;
- să redacteze un anunț personal cu informații clare;

⁸ Cosmovici, A și Iacob Luminița, 1998, p.83.

-să redacteze o scrisoare personală, folosind formulele de adresare și de încheiere adecvate destinatarului;

-să diferențieze limbajul și tonul unei scrisori în funcție de scopul acesteia;

-să aplice regulile ortografice și de punctuație în redactarea textelor.

Conținuturile vizate sunt:

- 1) Relatarea unei întâmplări;
- 2) Anunțul personal;
- 3) Scrisoarea.

Așezați în cerc, folosind metoda discuției sau a “bățului vorbitor” elevii vor discuta cu profesorul situațiile în care aceștia au simțit impulsul de a scrie despre propriile experiențe (într-un jurnal, sau într-o scrisoare, pentru un prieten).

Într-o dezbateră “pro”și “contra”, profesorul le va cere elevilor să-și exprime punctul de vedere referitoare la avantajele și dezavantajele scrisului față de alte mijloace de comunicare (de exemplu scrisul ia mai mult timp, necesită o concentrare mai mare, dar poți savura anumite strategii narative ori retorice).

În cadrul activității propriu-zise vor fi utilizate ca resurse: jurnalul unui elev, o revistă pentru copii, scrisori ale unor scriitori, etc.

Aplicând metoda SINELG profesorul va conduce activitatea astfel încât, prin descoperire, elevii vor stabili tipurile de scrisori (de felicitare, familială, oficială), formulele de adresare și de încheiere specifice fiecărui tip, tonul și limbajul adecvat.

Elevii pot lucra în trei sau șase grupe pentru rezolvarea exercițiului din manual în care li se cere să realizeze portretele sumare ale autorilor unor anunțuri extrase dintr-o revistă pentru copii. Fiecare membru al grupului va avea rolul bine stabilit.

1. RAPORTOR (va comunica rezultatele muncii grupei);
2. MEDIATOR (va asigura un echilibru în dezbaterile între membrii grupului);
3. TIMER (CRONOMETRUL – va anunța când timpul de lucru a expirat),
4. SCRIB (consemnează în scris ideile colegilor);
5. SECRETARUL (asigură materialul necesar);
6. ANIMATOR (întreține spiritul de echipă).

Metoda aplicată este cea a “ferăstrăului”.

Colegii vor pune note (după ce fiecare raportor expune portretul realizat de grupă) și vor argumenta tipul de evaluare, făcând sugestii acolo unde consideră că este cazul.

Împărțiți în grupe de câte trei elevi, acestora li se va cere să redacteze la alegere:

- 1) un bilețel în care să comunice unui prieten planul de a înființa un club;
- 2) o vedere trimisă din tabără părinților;
- 3) o scrisoare de felicitare adresată unui coleg, cu ocazia zilei sale de naștere.

Grupele vor schimba textele între ele și elevii vor discuta modul în care au fost redactate.

Extinderea cunoștințelor se va face prin tema pentru acasă: să redacteze o scrisoare adresată unei persoane apreciată de ei (scrisoarea să nu depășească 10 rânduri).

CONCLUZII

Metodele activ-participative dezvoltă gândirea critică a elevilor. Învățarea devine eficientă iar cunoștințele nou însușite pot fi aplicate în alte situații sau în rezolvarea unor probleme (sarcini de lucru). În acest fel elevul participă activ la procesul de învățare care se îmbunătățește considerabil în momentul în care școlarii folosesc un repertoriu de gândire și experiența lor anterioară.

Gândirea și învățarea critică are loc atunci când elevii apreciază diversitatea de idei.

Pentru a realiza o astfel de învățare trebuie respectate anumite condiții:⁹

- 1) Acordarea timpului necesar pentru experiențele de gândire critică;
- 2) Elevul trebuie lăsat să speculeze;
- 3) Acceptarea diversității de idei/soluții;
- 4) Încurajarea activităților elevului în acțiunea de învățare;
- 5) Evitarea ridiculizării elevilor care nu se ridică la înălțimea așteptărilor;
- 6) Manifestarea încrederii în capacitatea fiecărui elev de a gândi critic.

Reperetele avute în vedere sunt:

- A. Timpul
- B. Permișiunea
- C. Diversitatea
- D. Implicarea
- E. Respectul
- F. Valoarea

Timpul este un reper important deoarece emiterea unor idei este strict dependentă de acest factor.

Elevul are nevoie de timp pentru explicarea ontologică a propriilor idei, pentru exprimarea acestora în propriile cuvinte, pentru șlefuirea ideii.

De asemenea e nevoie de timp pentru asigurarea feed-backului.

Permișiunea vizează faptul că elevii nu gândesc întotdeauna clar în legătură cu ideile importante pentru ei. De aceea profesorul trebuie să dea dovadă de discernământ.

Diversitatea impune necesitatea înregistrării opiniilor și ideilor cât mai diferite.

⁹ Cosmovici, A, 1984, p.54.

Implicarea necesită măiestria profesorului de a convinge elevul pentru a participa activ și a lăsa deoparte prejudecata cele mai bune informații le oferă profesorul sau manualul.

Respectul și valoarea sunt interdependente. De aceea profesorul trebuie să conducă în așa fel activitatea de învățare încât elevii să se aprecieze după gradul de participare activă la procesul de învățare și după progresul realizat în raport cu pasul anterior.

Prin urmare este firesc ca un fenomen atât de plurideterminant (comunicarea este în același timp relație, informație, acțiune, tranzacție) să admită o tahonomie largă cu o diversitate de criterii-repere care solicită utilizarea unor metode activ-participativă.

BIBLIOGRAFIE

- Ausubel, D.P. Robinson, 1991: Ausubel, D.P. Robinson, *Învățarea în școală*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1991.
- Cosmovici, Andrei, 1998: Cosmovici, Andrei, *Psihologie*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Cosmovici, Andrei, 1984: Cosmovici, A., “ Rolul activităților didactice pe grupe în dezvoltarea tendințelor de cooperare”, în *Revista de pedagogie*, 10, 1984.
- Cosmovici, Andrei, 1984: Cosmovici, A și Iacob Luminița, *Psihologie școlară*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Cucoș, Constantin, 1998: Cucuș, Constantin, (coord.) *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Dewey, John, 1977: Dewey, John, *Trei scrieri despre educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1977.
- Montessori, Maria, 1977: Montessori, Maria, *Descoperirea copilului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.